

KĘSTUTIS GUDMANTAS

„Gyventi man su juo meilėje pagal šį raštą...“: keli pastebėjimai apie naująjį LDK ir Maskvos valstybės sutarčių leidimą

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės sutartys. 1446–1556 metai. Šaltinių publikacija, (Lietuvos užsienio politikos dokumentai XIII–XVIII a.), sudarė, parengė, vertė Marius Sirutavičius, Kaunas, Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, Versus aureus, 2016, 308 p. ISSN 978-609-467-251-4; 978-9955-34-648-7.

Žinomo LDK ir Maskvos valstybės santykių specialisto Mariaus Sirutavičiaus parengtas šaltinių rinkinys sudomins ne tik diplomatinių santykių istorijos, bet ir LDK raštijos tyrėjus. Kaip skelbia knygos anotacija, „rinkinyje publikuojamos dvidešimt trys Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Maskvos valstybės 1449–1556 metų taikos ir paliaubų sutartys. Publikaciją sudaro parašyti sutarčių originalai ir jų tekstų vertimai į lietuvių kalbą“.

Formuluotė „dvidešimt trys [...] sutartys“ tradicinio istoriko ausiai skamba šiek tiek neįprastai. Tiesiog parengėjas atskiromis sutartimis laiko abiejų pusių – LDK ir Maskvos valstybės – 1449, 1494, 1503, 1508, 1522, 1526, 1532, 1537, 1542, 1549, 1553, 1556 m. išduotus dokumentus (išskyrus ratifikavimo raštus). Tad iš tikrųjų, jei laikytumėmės istoriografijoje paplitusio („populiaraus“) požiūrio, būtų kalbama apie dvylikos paliaubų ir taikos sutarčių

dokumentus. Knygoje skelbiami 23 dokumentai – perrašai originalo kalba ir jų vertimai (nors pateikiami iš viso 29 dokumentų legendos-aprašai¹).

Poreikis turėti tokį leidinį buvo jau seniai pribrendęs, nes ankstesnės, XIX–XX a. parengtos sutarčių publikacijos šiuo metu tyrėjams sunkiai prieinamos (bent jau popieriniu pavidalu), išsibarsčiusios po įvairius leidinius, dalis jų parengtos pagal pasenusius principus (jau net neminint pasitaikančių netikslumų).

Knygą malonu paimti į rankas, jos privalumas – patogus formatas ir gale esančios asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės. Knygos pradžioje yra Jūrąties Kiaupienės straipsnis „Naują puslapį atverčiant“; ji pristato knygą savo kuruojamos serijos („Lietuvos užsienio politikos dokumentai XIII–XVIII a.“) kontekste² ir supažindina su kai kuriomis istoriografijos naujovėmis LDK ir Maskvos valstybės santykių tema (Michailo Kromo ir Konstantino Jerusalmis-kio tyrimais).

Mariaus Sirutavičiaus straipsnyje „Tarpvalstybinės sutartys Lietuvos ir Maskvos diplomatinė santykių praktikoje XV a. pabaigoje – XVI a. šeštajame dešimtmetyje“ (p. 19–43) nušviečiami derybų, sutarčių sudarymo, ratifikavimo procesai ir jų metu vykę ritualai (kryžiaus bučiavimo ir kt.); autorius netgi atlieka savotišką dokumentuose vartojamų sąvokų (*любовь, правда, dokonчание*...) archeologiją ir pateikia jų lietuviškus atitikmenis, kuriuos jis pats versdamas dokumentus ir surado ar net sukūrė. Ir tai yra neabejotinas indėlis į lietuvišką istorijos terminiją. Minėta „archeologija“ padeda nenuslysti į paviršutinišką „publicistinį“ sutarčių perskaitymą – antai, pamirstant, kad kai kuriose iš jų minima „amžinosios taikos“ („вечный мир“) sąvoka XV–XVI a. sieta ne tiek su amžinybe, kiek su tuometinio monarcho gyvenimo trukme, jo „amžiumi“³.

„Publikacijos principuose“ (p. 44–50) pateikiama apibendrinamojo pobūdžio informacija apie pergamentinius sutarčių originalus ir pažymima, kad jų

¹ Aprašyti ir ratifikacijų raštai, tačiau, be vienos išimties (1542 m. sutarties), jie neskelbiami. Minėtą išimtį parengėjas aiškina tuo, kad 1542 m. Žygimanto Senojo dokumento originalas yra labai prastos būklės, tad vietoj jo nutarta publikuoti ratifikacijos raštą (p. 48, 210). O publikuojami 23 dokumentai vietoj 24, nes yra žinomas tik maskvietiškas 1449 m. sutarties variantas (p. 48, 52–60).

² Iki šiol (2002, 2008 ir 2013 m.) buvo pasirodžiusios trys šios serijos knygos.

³ P. 41. Šiuo atveju remiamasi: Леонид Абрамович Юзефович, *Как в посольских обычаях ведется...*, Москва: Международные отношения, 1988, p. 28.

defektų atveju tekstas rekonstruojamas pagal Maskvos pasiuntinybių knygoje bei Lietuvos Metrikoje esančius ir XIX a. darytus archyvinius nuorašus – šie intarpai žymimi laužtiniais skliaustais. Minimalistinis originalų aprašų prie dokumentų pobūdis aiškinamas darbo su originalais aplinkybėmis (pergamentai saugomi Maskvos, Peterburgo ir Varšuvos archyvuose ir rankraštynuose, Sirutavičiaus daugiausia dirbta su jų skaitmeninėmis kopijomis⁴, neturėta netgi kai kurių originalų *verso*⁵ pusės atvaizdų). Vis dėlto skaitytojui būtų pravartu sužinoti pergamentų dydį, o minint Ivano IV antspaudą⁶ gerai būtų buvę pateikti jo vaizdulo charakteristiką ir nurodyti skersmens ilgį⁷.

Bevartant knygą, užkliūva, kad joje visiškai nėra originalų atvaizdų – miniatiūrinis 1503 m. paliaubų dokumento atvaizdas viršelyje veikiau tėra jo papuošimo priemonė (beje, tai – tradicinė daugumos istorijos šaltinių publikacijų yda). Juolab kad konstatuojama ne itin gera pergamentų būklė (p. 13, 46, 48), o juk ir nedidelio atvaizdų bloko publikavimas būtų papildoma jų išsaugojimo priemonė⁸.

Taip pat įvadiniuose straipsniuose pasigedau pagrindimo, kodėl buvo pasirinktas būtent šis tarpvalstybinių dokumentų pluoštas. Žvelgiant specialisto akimis, Sirutavičiaus pasirinkimas atrodo logiškas ir suprantamas: teksto istorijos požiūriu 1449–1556 m. sutartys sudaro palyginti vientisą korpusą (ypač tai taikytina 1494–1556 m. sutartims), tačiau derėjo nors keliais sakiniais šitai paaiškinti skaitytojui. Nes, kaip visi žinome, Vilniaus ir Maskvos santykiai neprasidėjo 1449 m. ir nesibaigė 1556 m.

O dabar pačiam skaitytojui paliekama atspėti pagal knygos pavadinimą – rakto funkciją jame tikriausiai atlieka sąvokos: „Lietuvos Didžioji Kunigaikš-

⁴ „Publikacijos rengimo principai“, p. 49.

⁵ *Ibid.*: *versus* [!].

⁶ P. 221, 263.

⁷ Parengėjas konkrečiai neįvardija, tačiau mūsų istorikai paprastai vadovaujasi prancūzų-rusų senųjų dokumentų („aktų“) publikavimo taisyklėmis, kuriose tokie reikalavimai yra išdėstyti. Šiaip jau Sirutavičiaus naudojama dokumento legendos struktūra – gana įprasta tokio pobūdžio rinkiniams: [1] originalo saugojimo vieta, išorinė charakteristika, [2] kopijos (arba, kitaip tariant, nuorašai), [3] ankstesnės dokumento publikacijos, [4] nurodomas knygoje pateikiamos publikacijos šaltinis.

⁸ Kaip alternatyvą galima rinktis priedą CD pavidalu. Tai bent iš dalies kompensuotų aprašo trūkumus. Kita vertus, ilgainiui sukaupti vaizdai (kad ir iliustracijų pavidalu) gerokai palengvintų darbą kuriant rašto pavyzdžių ir antspaudų bazę / bases. Jų poreikis šiuo metu yra akivaizdus.

tystė“ ir „Maskvos valstybė“, nes LDK kaip suvereni valstybė palaikė santykius su užsienio valstybėmis iki Liublino unijos (1569)⁹, o Maskvos valstybė (Maskvija, Moskovija) iškylo XV a. viduryje – antroje pusėje. Tačiau juk žinome, kad Maskvos Didžioji Kunigaikštystė egzistavo jau XIV a. ir veikiai tapo pagrindine LDK konkurentė dėl įtakos rusų žemėse¹⁰. Todėl bent glaustai vertėjo užsiminti apie 1449 m. sutarties priešistorę (juk pagaliau šiame dokumente minimi Algirdas, Kęstutis ir Vytautas!) ir apie tai, kas įvyko po 1556 m.: 1561 m. kilusį Livonijos karą, nepavykusias 1566 m. derybas dėl paliaubų ir t. t.¹¹.

Ši recenzija nepretenduoja į išsamų akademinį knygos įvertinimą, nes neurerėjome galimybės perrašų palyginti su originalais. Vis dėlto krinta į akį, kad Sirutavičius rinkosi tradicinį santrumpos „гѣдрь“ / „гѣдрь“ išskleidimą „г(о)с(по)д(а)рь“ LDK rašytuose dokumentuose ir „г(о)с(у)д(а)рь“ – Maskvos raštininkų¹². Taip elgiasi ir Lietuvos Metrikos leidėjai, nors pastarojo meto tyrimai rodo, kad maskvietiška šio žodžio rašyba XV–XVI a. iš esmės dar nesiskyrė nuo priimtos LDK, t. y. žodžio viduryje buvo rašoma ne „y“, bet „po“¹³.

Sutarčių vertimai turbūt adresuoti labiau neakademinei auditorijai. Jie yra sklandūs, vis dėlto nelengvai paskaitomi dėl gausių, šiuolaikiniam skaitytojui mažai ką sakančių vietovardžių, specifinių konvencinių formulų ir nepažįstamų sąvokų. Nors per jų „mišką“ brautis padeda įvadinis straipsnis ir, iš dalies,

⁹ Nors ir po jos santykiai su Maskva buvo LDK kanclerio kompetencijoje (Henrikas Visneris [Henryk Wisner], *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybingumo pavojai*, iš lenkų kalbos vertė Reda Griškaitė [ir kt.], Vilnius: Mintis, 1991, p. 18–19).

¹⁰ Pвз., žг. Михаил Кром, *Рождение государства. Московская Русь XV–XVI веков*, Москва: Новое литературное обозрение, 2018. Apie XIV a. sutartis tarp LDK ir Maskvos DK žг.: Владимир Андреевич Кучкин, «Московско-литовское соглашение о перемирии 1372 года», in: *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, Nr. 1, 2000, p. 11–39; Nr. 2, 2000, p. 1–14; Idem, *Договорные грамоты московских князей XIV века: внешнеполитические договоры*, Москва: Древлехранилище, 2003, p. 119–168, 338–339.

¹¹ Жг. Анна Леоновна Хорошкевич, *Россия в системе международных отношений середины XVI века*, Москва: Древлехранилище, 2003. Beje, kelia nuostabą, kad Sirutavičius nepasinaudojo jam neabejotinai žinoma „Išrašo iš pasiuntinybių knygų“ publikacija: „Выписка из посольских книг“ о сношениях Российского государства с Польско–Литовским за 1547[1487]–1572 гг., (Памятники истории Восточной Европы. Источники XV–XVII вв., т. II), редактор тома С. О. Шмидт, составитель: Б. Н. Морозов, Москва, Варшава: Археографический центр, 1997.

¹² Plg. p. 49 („Publikacijos principai“).

¹³ Андраш Золтан, *Inter-slavica. Исследования по межславянским языковым и культурным контактам*, Москва: Индрик, 2014, p. 46–72.

komentarai, kurių minimalistinę formą tokio pobūdžio leidinyje galima pateisinti, tačiau manytume, kad vietovardžiai komentuojami nepakankamai, apsiribojant tik svarbesniais.

Be to, kažin ar pamatuotas yra komentarų, identifikuojančių vietovardžius, kartojimas – nurodant dabartines formas (pvz., vertimo tekste „Kanevo“ → komentaruose „Dab. Kanivas“), nors skaitytojui jis galbūt ir patogus – tačiau kilus abejonėms dėl vieno ar kito toponimo juk galima pasitikrinti rodyklėje, į kurią tradiciškai netgi rekomenduojama perkelti tokio glausto pavidalo komentarus. Taip pat dubliuojami ilgesni paaiškinimai apie sutartyse minimus asmenis (pvz., p. 66–69 ir 77–79), o komentaras apie Smolensko okolnyčių Borisą Semionovičių Aleksandrovičių pakartotas net keturis kartus; beje, komentare, skirtingai nei „Asmenvardžių rodyklėje“, derėtų pirma nurodyti asmens vardą, o ne jo „pavardę“ (žr. p. 87, 99, 109, 124; čia rašome kabutes, nes aptariamam laikotarpiu pavardės tik formavosi).

Vertime ir moksliniame aparate (komentaruose ir rodyklėse) vietovardžių rašyba kliūva bene labiausiai. Pvz., rašoma: *Novosilskas*, *Vereiskas* ir *Volockas* vietoj *Novosilio*, *Verėjos* ir *Voloko*[lamsko]¹⁴, *Monevido slabada* vietoj *Manvydo slabados*¹⁵ (← *Моневидова Слобода*, *Монивидова Слободка*, *Монивидова Слобода*¹⁶); *Manvydo slabadą* ypač norėtume išskirti, nes tai – veikiausiai didžiojo kunigaikščio Vytauto 1407 m. dovanota valda žymiam didikui Vilniaus seniūnui, nuo 1413 m. Vilniaus vaivada, Albertui Manvydui¹⁷.

¹⁴ P. 56, 60, 66, 77, 301, 306.

¹⁵ P. 87, 98, 110, 122, 134, 145, 156, 168, 185, 196, 207, 218, 228, 239, 249, 260, 270, 281, 300.

¹⁶ P. 83, 93, 105, 116, 130, 140, 151, 162, 181, 191, 202, 214, 223, 234, 245, 255, 265, 276. Tikslesnį užrašymą su „и“ vietoj „e“ regime lietuviškos pusės dokumentuose (6 atvejai iš 9).

¹⁷ 1407 m. Vytauto privilegijoje Manvydui minimas Šoptovo / Šeptovo valsčius („Scheptow totum districtum“), jo sūnaus Jono Manvydaičio testamente (1458) minima to paties pavadinimo slabada („Septowa Slobothka“), o 1503 m. ir vėlesnėse sutartyse minimi Šoptovas / Šeptovas ir Manvydo slabada. Šoptovas ir Manvydo slabada buvo rytiniame LDK pakraštyje, Belajos kunigaikštystėje, ir 1503 m. sutartimi drauge su ja atiteko Maskvai. Šiuo metu abi nurodytos vietovės, regis, mena Rusijos Federacijos Tverės srities Šoptovo (*Шоптово*) ir Monino (*Монино*) kaimų pavadinimai. Plačiau šia tema žr. Władysław Semkowicz, „Przywileje Witolda dla Moniwida, starosty Wileńskiego, i testament jego syna Jana Moniwidowicza“, in: *Ateneum Wileńskie*, 1923, r. I, Nr. 2, p. 257, 261; Jerzy Ochmański, „Moniwid i jego ród. Studium z dziejów możnowładztwa litewskiego w XV wieku. Pierwsze w Wielkim Księstwie Litewskim latyfundiūm świeckie [Poznań 1970 – grudzień 1990]“, in: *Lituanoslavica Posnaniensia. Studia Historica*, 2003, t. 9, p. 51.

Taip pat taisytinas sutartyse dažnai minimos bažnytinės šventės „Благо-вещение“ (pilnesnis pavadinimas – „Благовещение Богородицы“) vertimas. Ji verstina ne „Viešpaties apreiškimu“ (= Trys karaliai, sausio 6 d.)¹⁸, bet „Apreiškimu Dievo Motinai“ (kovo 25 d.). Tačiau pažymėsime, kad komentaruose data nurodoma teisingai.

Šios mūsų pastabos tikrai nesumenkina Sirutavičiaus nuveikto darbo. Vienam tyrėjui išties nelengva parengti tokią fundamentalią šaltinių publikaciją (be to, tai yra pirmas šio mokslininko parengtas šaltinių tomas). Idealiu atveju tokio pobūdžio projektą realizuotų įvairaus profilio specialistų, galbūt net tarptautinė komanda¹⁹. Viliamės, kad mūsų pastabos neatgrasys nuo tolesnių darbų, bet bus naudingos ateityje leidžiant analogiškus šaltinių rinkinius.

¹⁸ P. 86, 184, 205, 216, 226, 236, 237, 248, 258, 268, 279.

¹⁹ Puikus pavyzdys – naujasis *Polocko raštų* leidimas: *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI в.*, t. 1–2, parengė A. L. Хорошкевич (ответственный редактор), С. В. Полехов (заместитель ответственного редактора), В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, Москва: Университет Дмитрия Пожарского; Русский Фонд содействия образованию и науке, 2015. Tai itin kruopščiai parengta publikacija su svarbiausių dokumentų faksimilėmis ir antspaudų katalogu; įdomu, kad jos rengėjams priekaištauta dėl pernelyg išsamių, „perteklinių“ dokumentų apybraižų. Žr.: Игорь Юрьевич Анкудинов, [recenzija,] in: *Вестник РГНФ*, 2016, Nr. 3–4 (84–85), p. 248–256; Юрий Мікульскі, „Призабытая полоцкая грамота князя Скіргайла 1387–1393 гг. (по случаю переиздания „Полоцких грамот“)“, in: *Беларуская даўніна. Studia et fontes*, 2016, t. 3, p. 271–272.